

1.4. МОДЕЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДИДАКТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

(Кизенко В. І.)

1. Курси за вибором як невід'ємна складова реалізації дидактичних технологій в умовах профільного навчання

Необхідність модернізації української освіти, інтеграція її в загальноєвропейський освітній простір, а також збереження й розвиток кращих традицій вітчизняних закладів загальної середньої освіти вносять істотні корективи в систему освіти [3, с. 18]. Тож, «перед школою ставиться завдання зберегти фундаментальність освіти, водночас посилити практичну і поглибити життєву спрямованість змісту освіти, розвивати в учнів здатність до мислення й самостійної діяльності, дбаючи про їхні ціннісно-смыслові орієнтації» [2, с. 22].

Трактуючи поняття «дидактична технологія» слід виходити зі змісту терміна «дидактика», що позначає теорію освіти і навчання, а також виховання у процесі навчання. За С. Гончаренком, дидактика також науково обґрунтовує зміст освіти, вивчає закономірності, принципи, методи й організаційні форми навчання. Отже, йдеться про дидактичну систему як сукупність взаємозв'язаних елементів – цілей навчання, змісту навчання, форм і методів навчання, а також засобів з їх розмаїттям. Ця дидактична система алгоритмізує опанування здобувачами освіти конкретного навчального матеріалу в межах визначеного предмета/дисципліни.

окремої теми чи питань, що не виходять за межі цієї технології. Таку технологію можна назвати дидактичною.

Дидактична технологія виявляє дихотомічну активність: діє як система у дидактичному середовищі закладу освіти і як підсистема конкретної педагогічної технології, що сприяє комплексній реалізації навчально-освітніх і ціннісно-виховних завдань. Бінарний характер дидактичної технології позначається на інтегративних процесах у межах теорії і навчання, визначає сукупність форм і методів, технічних засобів і мережеві зв'язки з віддаленими освітніми об'єктами-ресурсами. Повільність/інтенсивність розгортання дидактичної технології стримує/спонукає до перегляду елементів дидактичної системи, яка, своєю чергою, еволюціонує під дією інваріантних освітніх чинників, висунутих суспільством [16].

У цьому контексті курси за вибором постають як невід'ємна складова дидактичної технології в умовах профільного навчання, де актуальність дидактичних принципів формування і реалізації варіативного освітнього складника зумовлюється низкою чинників (рис. 1).

Рис. 1. Чинники актуалізації дидактичних принципів формування і реалізації варіативного освітнього складника

Курс за вибором як певне дидактичне новоутворення – це, по-перше, навчальний курс, що входить до складу профілю навчання; по-друге, створюється цей курс за рахунок варіативного (шкільного і регіонального) освітнього компонента; по-третє, учні вибирають цей курс відповідно до особистих інтересів [6]. Далі логічно випливає, що курс за вибором доповнює навчальний предмет і є складовою допрофільної підготовки і профільного навчання у закладах загальної середньої освіти [28]. Утім, як зазначають науковці, має бути створено комфортні умови навчання, за яких здобувачі освіти усвідомлюватимуть свою успішність, ставатимуть упевненішими у своїх інтелектуальних, духовних, предметних здібностях, що вестиме до підвищення продуктивності профільного навчання загалом [5, с. 102].

Факультативний курс (з фр. *facultatif* – необов'язковий; від лат. *facultas* – можливість, здатність) – навчальний предмет, курс, який вивчають студенти закладів вищої освіти, учні середніх спеціальних і професійно-технічних навчальних закладів та закладів загальної середньої освіти за бажанням і з метою поглиблення науково-практичних знань (за: [7, с. 343]). Результати порівняльного аналізу дидактичних одиниць «факультативний курс» і «курс за вибором» стають нам за підставу до таких висновків:

1. поняття «курс за вибором» і «факультативний курс» є різними дидактичними одиницями. По-перше, курс за вибором – обов'язкове заняття за умови вибору його здобувачем освіти; факультативний курс – необов'язкове заняття. По-друге, обов'язковою є атестація здобувачів освіти із курсу за вибором, на відміну від факультативного курсу;
2. поняття «курс за вибором» і «факультативний курс» мають спільні ознаки, що стосуються їх функцій. Проте факультативний курс більшою мірою задовольняє різноманітні пізнавальні інтереси здобувачів освіти, сприяє їхньому особистісному розвитку. До завдань курсу за вибором як елемента профільного навчання належить здійснення спеціалізованої підготовки старшокласників закладів загальної середньої освіти відповідно до вибраного ними профілю навчання.

Умовно курси за вибором можна розділити на два види:

- а) предметні (предметно-зорієнтовані) курси;
- б) міжпредметні (орієнтаційні) курси.

Предметні курси є пропедевтичними щодо профільних загальноосвітніх предметів підвищеного рівня. Ці курси дають здобувачеві освіти

змогу реалізувати свої здібності й інтереси у вибраній освітній галузі, пересвідчитися в особистій готовності засвоювати навчальні предмети в старшій школі на рівні профільного навчання. Зміст і форма організації предметних курсів спрямовуються на поглиблене вивчення окремих тем.

Міжпредметні курси допомагають здобувачам освіти зорієнтуватися у світі професій, ознайомитися зі специфікою різних видів діяльності. Ці курси організуються у вигляді навчальних модулів і проводяться впродовж місяця або семестру. Форми навчання у процесі вивчення курсів за вибором можуть бути як академічними (урок, практикум, лекція, семінар тощо), так і орієнтованими на інноваційні педагогічні технології (використання комунікативних методів або методу проєктів, групові заняття, дослідницька діяльність, розроблення індивідуальних навчальних планів тощо).

З аналізу сучасних тенденцій профілізації як української, так і зарубіжної старшої школи висновуємо, що потрібно брати до уваги і суспільні умови функціонування школи, й індивідуальні потреби і здібності здобувачів освіти.

Відмітною ознакою профілізації як виду диференційованого навчання є узгляднювання «особливостей допрофільної підготовки, умов і цілей, що зумовлюють вибір старшокласниками профілю навчання відповідно до особистісних предметних орієнтацій і життєвих планів» [31, с. 296].

Отже, інноваційні зміни у змісті профілізації старшої школи, а також інтеграція здобутків наукових шкіл під час розроблення навчальних програм передбачають:

- уведення курсів за вибором у межах допрофільної підготовки;
- упровадження курсів за вибором для профільного навчання;
- реалізацію міжпредметних зв'язків у змісті курсів за вибором;
- розроблення інформаційних ресурсів у змісті інтегрованого навчального матеріалу.

Структурні елементи змісту курсів за вибором подано на рис. 2.

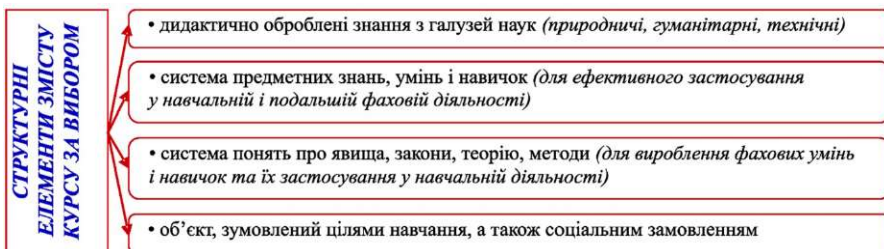

Рис. 2. Структурні елементи змісту курсу за вибором

Пропонований технологічний підхід до навчання передбачає ґрунтовний розгляд змісту навчальних завдань – складних і багатопланових дидактичних категорій, що формально становлять єдність певних приписів (настанов) і вказівок на об'єкт. Навчальне завдання є максимально конкретизованою сукупністю цілей навчання. Вказівка на об'єкт, щодо якого існує припис (настанова), відображає фрагмент змісту освіти, який треба засвоїти.

Слід розрізнити завдання в навчальному матеріалі (відображає специфіку змісту підготовки) і в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Під час викладу навчального матеріалу передбачено розв'язання різних видів навчальних завдань (завдань і вправ як його частини). Отже, у співвідношенні зі змістом освіти навчальне завдання є формою втілення навчального матеріалу. Виконуючи навчальне завдання, здобувачі освіти розпредмечують зміст, закладений у завданні, і своєю діяльністю переводять цей зміст у нову форму – свідомість, тобто засвоюють навчальний матеріал. У змістово-логічних зв'язках між приписом (настановою) і вказівкою на об'єкт закладено спосіб виконання навчального завдання. У процесі добору видів навчальних завдань задля реалізації певної мети їх наповнюють конкретним предметним змістом.

До складу теоретичного блоку курсу за вибором віднесено відібрану систему вмінь і навичок використання наукових знань, а також виховний аспект з огляду на мету формування цілісної особистості здобувача освіти. Структурування курсів за вибором визначається змістом програм, підручників, довідкової науково-методичної літератури, послідовністю і логічністю подання і пояснення навчального матеріалу, виконанням навчальних завдань для вироблення необхідних навчальних дій. Створення належних умов для підготовки учнів основної школи досягається плануванням етапів формування курсу за вибором відповідно до структурно-логічної схеми засвоєння категоріально-поняттєвого апарату певної галузі науки – природничої, гуманітарної, технічної.

Характерні особливості змісту освіти за профільно спрямованого навчання подано на рис. 3.

Рис. 3. Особливості змісту освіти за профільно спрямованого навчання(за С. Климовим [13] і А. Самодрином [24])

Курс за вибором будується з урахуванням навчальних можливостей здобувачів освіти у рамках профілю навчання, рівнів їхніх знань, розвитку пізнавальних інтересів тощо. Задля ефективної навчальної діяльності беруть до уваги дидактичні особливості різних видів навчальної діяльності здобувачів освіти та вибирають доцільні методи викладання навчального матеріалу. Розподіл навчального часу, обсяг навчальних предметів співвідносяться з процесом вироблення умінь на основі предметно спрямованих знань та завдяки використанню відповідних засобів, які дають змогу виконувати предметно спрямовані дії.

Авторські програми курсів за вибором (факультативні й спеціальні), як правило, спрямовані на формування системи знань, адже «у варіативній частині змісту освіти є значні можливості не лише для системного засвоєння знань, а й відповідно до Концепції профільного навчання в старшій школі – для свідомого вибору майбутньої діяльності» [14, с. 8]. Довідуємося з наукових джерел, що курси за вибором стають на допомогу здобувачам освіти у поглибленому і розширеному вивченні профільних предметів, формуванні індивідуальної освітньої траєкторії та орієнтують на усвідомлений і відповідальний вибір майбутньої професії [28, с. 12]. Разом із профільними загальноосвітніми предметами курси за вибором визначають, «з одного боку, специфіку кожного конкретного профілю навчання, а з другого, є

дійовим засобом задоволення тих пізнавальних інтересів та індивідуальних освітніх потреб учнів, що перебувають поза межами вибраного ними профілю навчання» [19, с. 220–221].

На основі названих функцій доцільно виокремити два типи курсів за вибором, кожний з яких реалізує переважно одну з цих функцій. Це – факультативні й спеціальні курси. У системі профільного навчання факультативний курс слугує задоволенню індивідуальних пізнавальних інтересів та освітніх потреб старшокласників, не пов'язаних із специфікою вибраного профілю навчання. Наприклад, здобувач освіти, який вибрав один із профілів природничого спрямування, вдосконалюватиме свої знання, скажімо, з української або іноземної мови на відповідному факультативному курсі. Аналогічно здобувачі освіти, котрі дістають освіту за певним гуманітарним профілем, можуть розширити свою компетентність у галузі інформаційних технологій, відвідуючи відповідний факультативний курс.

Спеціальний курс у системі профільного навчання – це навчальний курс, який разом з профільними загальноосвітніми предметами визначає специфіку конкретного навчального профілю. Зміст, закладений у групі спеціальних курсів певного навчального профілю (в межах годин варіативного освітнього компонента), є органічною складовою змісту цього профілю, тож його засвоюють здобувачі освіти, які вибрали певний профіль навчання.

Може виникнути запитання: якщо спецкурси є обов'язковими для вивчення, то чому їх залічують до категорії курсів за вибором? Хто і що тут вибирає? Передусім вибір курсів за вибором здійснюється на рівні закладу загальної середньої освіти, яка започаткувала якийсь навчальний профіль.

З наявних різноманітних спеціальних курсів окреслюється коло тих, які обслуговують цей профіль. Кількість таких курсів більша від можливої для реального запровадження у конкретному закладі загальної середньої освіти, що зумовлено обмеженою кількістю навчальних годин, відведених для цього варіативною складовою навчального плану. Тому набір спеціальних курсів, які вивчатимуться у закладі загальної середньої освіти, визначається відповідно до запропонованого здобувачам освіти переліку та згідно з їхнім вибором.

Залежно від пріоритетного дидактичного завдання спеціальних курсів з'ясуємо їх кілька найголовніших груп, а саме: 1. Спеціальні курси для поглибленого і розширеного вивчення окремих розділів профільних загальноосвітніх предметів, які передбачені навчальною програмою, або додаткових розділів, які відсутні в змісті програми.

2. Спеціальні курси, що розкривають професійно-практичний аспект знань, якими оволоділи здобувачі освіти у процесі вивчення базових і профільних загальноосвітніх предметів.
3. Спеціальні курси для ознайомлення здобувачів освіти з новими галузями знань, які не введені до змісту базових і профільних загальноосвітніх предметів, але орієнтовані на ширше розкриття специфіки майбутньої професії відповідно до вибраного профілю навчання.
4. Спеціальні курси для вивчення наукових основ сучасних виробництв і технологій.
5. Спеціальні курси міжпредметного узагальнювального характеру, які на основі інтеграції знань, засвоєних у процесі шкільного навчання, завершують формування природничо-наукової і соціально-гуманітарної картин світу. Визначення цієї групи спеціальних курсів зумовлено необхідністю коригувати деякі позиції профілізації старшої ланки загальної середньої освіти.

Досі профілізація зводилася до виокремлення лише академічних навчальних профілів. Однак її слід розглядати ширше – у змістовому й організаційному аспектах. Ідеться про повноцінне освітнє забезпечення професійного вибору, здійснюваного учнями на цьому ступені навчання. За наявності відповідних умов є підстави говорити про використання можливостей профільного навчання у справі професійної підготовки старшокласників.

6. Спеціальні курси для допрофесійної і початкової професійної підготовки старшокласників.

Для спрощення у закладах загальної середньої освіти процедури конструювання профілю навчання на загальнодержавному рівні потрібне відповідне нормативно-дидактичне забезпечення, а саме:

1. навчальний план із переліком навчальних предметів, що реалізують зміст інваріантного освітнього компонента, та із зазначенням кількості годин, яка відводиться для вивчення кожного предмета на рівні стандарту і на профільному рівні;
2. навчальні програми, які задають два рівні вивчення кожного предмета: рівень стандарту і профільний рівень;
3. банк різнопрофільних спеціальних курсів;
4. банк факультативних курсів;
5. спеціальна література (підручники, навчальні посібники тощо).

Зміст освіти формується у закладах загальної середньої освіти відповідно до запроваджуваного профілю навчання. Основу профілю навчання

становить базовий освітній зміст, структурований попредметно. Цей освітній зміст обов'язково засвоюють усі здобувачі освіти незалежно від вибраного профілю. Кількість базових загальноосвітніх предметів не має перевищувати восьми.

В умовах профільного навчання кожний базовий загальноосвітній предмет може вивчатися на одному з двох рівнів – загальноосвітньому або глибше і ширше – на профільному. Профільність досягається завдяки вивченню двох профільних загальноосвітніх предметів, а також курсів за вибором (факультативні й спеціальні) [18, с. 16–18].

З огляду на побажання здобувачів освіти, їхніх батьків та можливості закладів загальної середньої освіти визначаються базові і профільні загальноосвітні предмети та формується варіативний освітній компонент (відповідно до факультативних і спеціальних курсів, наявних у банку курсів за вибором, та передбачених годин у навчальному плані).

Отже, зміст курсів за вибором детермінується різними чинниками. Однак варто зауважити, що в системі української шкільної освіти змістова розмаїтість курсів за вибором дещо поступається тим, що діють у системах багатьох країн світу (докладніше йтиметься далі, коли розглядатиметься зарубіжний досвід реалізації курсів за вибором).

В освітньому середовищі Г. Васьківська виокремила: а) шкільне середовище – як навчальне (навчання загальноосвітнім предметам, курсам за вибором і т.ін.) і як позанавчальне (гуртки, секції тощо); б) родинно-сімейне; в) мас-медійне (mass-media) (друковані й електронні ЗМІ, ТБ, радіо, а також зовнішня реклама, реклама у транспорті та ін.); г) юнацько-молодіжне; д) просторово-локалізаційне (спілкування у громадських місцях, магазинах, аптеках, місця відпочинку і т.ін.); е) культурно-естетичне (пам'ятки історії і культури, театри, музеї, виставки, заповідники тощо); ж) Інтернет-середовище (Інтернет-ресурси, соціальні мережі, онлайн ігри, стільникові мережі та ін.)» [4]. Це може слугувати поштовхом для формування змісту відповідних курсів за вибором, причому – інноваційних за характером і цікавих для здобувачів освіти.

В основу розробленої структурно-функціональної моделі застосування дидактичних технологій реалізації курсів за вибором в умовах профільного навчання (рис. 4) покладено ідеї педагогіки партнерства у руслі здобуття профільної освіти та орієнтації на соціалізацію випускників закладів загальної середньої освіти; принципи мовного, морального та громадянського виховання здобувачів освіти; парадигмальний особистісно-творчий компонент з акцентом на саморозвитку «Я» майбутнього фахівця і громадянина.

У контексті функціонального навантаження модель вказує на взаємозумовленість педагогічних дій учителя з метою дидактично доцільного та оптимального застосування саме дидактичних технологій реалізації курсів за вибором в умовах профільного навчання. Ця модель може стати невід'ємним складником дидактичної системи конкретного закладу загальної середньої освіти, визначаючи принципи взаємодій «учитель – учень», адже вона не порушує єдності предметного змісту, тобто цілісності його інваріантної і варіативної складових, засобів пізнання, розвитку і виховання суб'єктів освіти.

Апробацію структурно-функціональної моделі застосування дидактичних технологій реалізації курсів за вибором в умовах профільного навчання було здійснено на базі Київської гімназії східних мов № 1, яка є асоційованою школою ЮНЕСКО та дослідно-експериментальним закладом загальної середньої освіти всеукраїнського рівня (тема «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів»). Педагоги цього закладу свідомі того, що курси за вибором допомагають розв'язати коло пріоритетних освітніх проблем, зокрема тих, які стосуються індивідуалізації освітніх траєкторій здобувачів освіти. Провідна роль у розвитку дидактичних технологій реалізації курсів за вибором в умовах профільного навчання тут належить авторській модернізації і створенню навчальних програм і курсів за вибором, де закладено дидактичне бачення педагогічних працівників і результати досліджень освітнього потенціалу учнів. Із метою впровадження профільного навчання створено програми спеціальних курсів для учнів 10–11-х класів як складові змістової компоненти структурно-функціональної моделі застосування дидактичних технологій реалізації курсів за вибором в умовах профільного навчання («Вступ до сходознавства», «Лінгвокраїнознавство Китаю», «Китайська мова. Практична граматики», «Лінгвокраїнознавство Ірану», «Японська мова. Практична граматики», «Лінгвокраїнознавство арабських країн» й ін.) [10].

Перевага такої моделі застосування дидактичних технологій реалізації курсів за вибором в умовах профільного навчання полягає в її структурно-функціональній простоті, завдяки чому старшокласники гарантовано отримують запланований зміст освіти в рамках визначеного навчального часу.

2. Курси за вибором як форма реалізації дидактичних технологій в умовах профільного навчання: вітчизняний досвід

На думку науковців, еволюція суспільних пріоритетів, остаточний вибір цивілізаційного вектора розвитку країни, усвідомлення нацією своєї

європейської ідентичності, глобалізаційні, зовнішні та внутрішні виклики актуалізують запит на зміну освітньої політики. Передусім, слід відмовитись від стереотипів, урахувати вітчизняні здобутки, зарубіжний досвід і загальноосвітні тенденції задля задоволення реальних потреб особистості здобувача освіти [1, с. 86]. У цьому контексті суб'єкт-суб'єктна взаємодія у закладах загальної середньої освіти має спрямовуватися на «соціалізацію та самовизначення особистості здобувача освіти, має розвиватися за освітньо-цільовими, гносеологічними, аналітично-синтетичними, компетентнісними, аксіологічними, акмеологічними, оцінно-рефлексійними та іншими компонентами» [17, с. 139].

У процесі формування компетентного здобувача профільної освіти доцільно застосовувати такі методи розвитку волі та емоційної сфери, зацікавленості і рефлексії, мислення і комунікативних навичок, пам'яті і пізнавального інтересу здобувача освіти як: бесіда; демонстрація; дискусія; ілюстрація; лекція; пізнавальна гра; програмоване навчання; робота з книгою; ситуативний контроль (за І. Підласим) [21].

У зв'язку з цим виокремлюємо низку чинників розвитку компетентного здобувача профільної освіти (рис. 5).

Рис. 5. Чинники розвитку компетентного здобувача профільної освіти

Розглянемо конкретні приклади реалізації курсів за вибором. *Київська гімназія східних мов №1*. Реалізація варіативного освітнього компонента у старшій школі не мислиться поза соціальним партнерством,

тобто поза зв'язками закладу загальної середньої освіти із роботодавцями. Зауважимо, що досвід такого партнерства є здобутком багатьох закладів загальної середньої освіти. Дбаючи про потреби здобувачів освіти, педагогічні колективи Київської гімназії східних мов №1, гімназії №290 м. Києва, Кременчуцької гімназії № 5 імені Т. Г. Шевченка Полтавської області, гімназії міжнародних відносин № 323 з поглибленим вивченням англійської мови м. Києва, Пісківської гуманітарної гімназії Бородянського району Київської області налагодили успішну співпрацю з різними виробництвами й організаціями.

За нашим висновком, у цих закладах загальної середньої освіти формується як аксіологічне, так і акмеологічне середовище, що сприяє досягненню їх випускниками професійного успіху в майбутньому. У цьому не другорядну роль відіграють заходи, що проводяться на базі цих закладів загальної середньої освіти. Якщо науковці виокремлюють освітні поняття, детерміновані соціальними інваріантами, накреслюючи шляхи їх вивчення, то педагогічні працівники на практиці знаходять їм засто- сунок. І такі поняття як «освітній процес», «соціально значущі системні проблеми», «вимоги ринку праці до компетентностей працівника», «взаємодія закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти», «умови соціального середовища», «основи соціальної адаптації», «життєві компетентності дитини», «виховання елементів природодоцільного світогляду», «позитивне емоційно-ціннісне ставлення до довкілля», «емоційно-ціннісне ставлення до практичної і духовної діяльності людини», «зовнішнє оцінювання професійних компетентностей педагогічного працівника», «вивчення практичного досвіду роботи педагогічного працівника», «нові освітні технології», «компетентність у питаннях забезпечення процесу навчання, виховання і розвитку особистості», «моніторинг педагогічної діяльності», «проведення педагогічних вимірювань» [15, с. 176], за нового їх звучання, працюють на кінцевий освітній результат.

На прикладі Київської гімназії східних мов №1 – Асоційованої школи ЮНЕСКО, яка була дослідно-експериментальним закладом загальної середньої освіти всеукраїнського рівня (розробляла тему «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів»), розкриємо провідну роль авторської модернізації і створення навчальних програм курсів за вибором.

Із метою впровадження профільного навчання (за філологічним профілем) у гімназії створено програми спеціальних курсів для учнів 10–11-х класів (по 35 навч. годин у 10-му і 11-му класах за тижневого

навантаження – 1 навч. година), що є варіативною складовою навчального плану гімназії. Зокрема: «Вступ до сходознавства» (англійською мовою), «Лінгвокраїнознавство Китаю», «Китайська мова. Практична граматики», «Лінгвокраїнознавство Ірану», «Японська мова. Практична граматики», «Лінгвокраїнознавство арабських країн» й ін. Розгляньмо детальніше сутність названих спеціальних курсів для 10–11-х класів.

1. Спеціальний курс «Вступ до сходознавства». Метою навчання курсу є вдосконалення вмінь і навичок мовленнєвої діяльності (читання, письмо, аудіювання, усне мовлення), що сприяє опануванню англійської мови як засобу міжкультурної комунікації. У змісті спеціального курсу акцентується на поглибленні мовних знань, розвиткові комунікативної і соціокультурної компетентностей школярів на основі культурно-мовних цінностей і реалій життя в Україні та в країнах Сходу.
2. Спеціальний курс «Лінгвокраїнознавство Китаю». За мету ставиться ознайомлення здобувачів освіти із життєвими реаліями Китайської Народної Республіки, що відображають національну культуру країни. Програма курсу містить такі основні розділи: 1. Загальні відомості про Китай. 2. З історії Китаю. 3. Загальні відомості про політичну систему та державний устрій Китайської Народної Республіки. 4. Життя сучасного Китаю. Спеціальний курс спрямований на оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та закріплення мовних знань, засвоєних у процесі навчання. Під опануванням китайської мови маємо на увазі сформування низки вмінь гімназистів, а саме: розуміння китайської мови в різноманітних ситуаціях повсякденного спілкування; формулювання питань та реагування на них; подання необхідної інформації (в усній і письмовій формах); читання і розуміння автентичних текстів (художні, публіцистичні, газетні, інформаційні); виконання порівняльного аналізу стилів життя китайців та українців.
3. Спеціальний курс «Китайська мова. Практична граматики». Курс має на меті формування мовної компетентності здобувачів освіти та підвищення результативності навчання китайської мови учнів і забезпечення їхньої якісної підготовки, що відповідає рівню A2+ опанування іноземної мови («європейський мовний портфель»). До завдань курсу граматики належить навчити здобувачів освіти утворювати осмислені висловлювання (у китайській мові спостерігається «примат» синтаксису над морфологією, коли відношення слів у реченні зумовлюються їх порядком). Навчання

граматики спрямовується на отримання конкретного результату, як от:

- піднесення інтелектуального й емоційного розвитку;
 - виявлення творчих здібностей;
 - стимулювання пізнавальної активності;
 - формування потреби в самостійному оволодінні знаннями та здатності до автономного навчання протягом усього життя;
 - розвиток здібностей до соціальної взаємодії задля співпраці та спільного розв'язання проблем;
 - мотивування до вивчення китайської мови й культури з одночасним формуванням позитивного ставлення до їх носія – китайського народу; розвиток міжкультурної компетентності;
 - удосконалення і розвиток інформаційної та комунікативної компетентностей – засобів міжкультурної комунікації, що є умовою успішної соціалізації особистості.
4. Спеціальний курс «Лінгвокраїнознавство Ірану». Курс спрямований на ознайомлення здобувачів освіти з реаліями Ісламської Республіки Іран, що відображають національну культуру країни засобами перської мови. Програмовий матеріал покликаний розвивати у здобувачів освіти комунікативне спілкування через оволодіння різними видами мовленнєвої діяльності та закріплення мовних знань, засвоєних у процесі навчання. Під час вивчення курсу учні дістають відомості з таких тем: фізична географія Ірану; демографічні й економічні особливості багатолюдних міст країни; визначні місця в Ісламській Республіці Іран; пам'ятки Списку Всесвітньої культурної та природної спадщини ЮНЕСКО в Ірані; національні парки і музеї; політичний устрій держави; національні символи, свята і традиції; стиль життя населення; основні факти з історії народів Ірану.
5. Спеціальний курс «Японська мова. Практична граматики». Курс визначається як складний педагогічний процес, що виходить з позицій граматичних явищ, притаманних японській мові. Граматики японської мови має свої особливості (твердий порядок слів тощо). На етапі профільного навчання розглядаються складніші граматичні явища японської мови, які вводяться ситуативно та в зв'язку з опрацюванням конкретного тексту. Здобувачі освіти, які оволоділи граматичними вміннями і мовними навичками, мають змогу безпосередньо спілкуватися з представниками Японії, адекватно реагувати на висловлювання партнера, застосовувати зображувальні засоби японської мови, письмово фіксувати і

передавати інформацію, використовувати інноваційні підходи до опанування японської мови, сприймати естетику японської мови і тексту, послуговуватись японською мовою для творчого самовираження, перекладати з японської мови українською та з української японською у найтиповіших ситуаціях усного спілкування.

б. Спеціальний курс «Лінгвокраїнознавство арабських країн». Мета курсу – вдосконалення вмінь і навичок мовленнєвої діяльності учнів (читання, письмо, аудіювання, усне мовлення). Під увагу береться опанування арабської мови як засобу спілкування, передусім з її носіями. Програма курсу передбачає навчання учнів вести бесіду на різноманітні теми (культура, суспільно-політичні події, спорт), готувати усні й письмові повідомлення, розуміти нескладні доповіді арабською мовою та організувати презентації у Power Point. Певна річ, гімназисти долучаються до читання та аудіювання країнознавчих текстів, виконання граматичних і лексичних вправ. Рівнобіжно вживаються заходи до налагодження самостійної роботи здобувачів освіти із використанням комп'ютерних програм і ресурсів мережі Інтернет. Уведення лінгвокраїнознавчого курсу до навчального плану гімназії дає змогу розвивати здібності учнів до орудування арабською мовою з метою спілкування в діалозі культур між Україною та країнами арабського світу. У змісті програми курсу акцентується на поглибленні мовних знань учнів, розвитку культурно-мовних цінностей та формуванні соціокультурних навичок старшокласників з огляду на реалії життя в Україні й арабських країнах [8; 9].

Отже, у процесі засвоєння спеціальних курсів здобувачі освіти долучаються до загальнокультурного світу цінностей. У них формуються навички використання вербальних культурологічних знань у ситуаціях іншомовного спілкування. Культурологічний підхід до навчальної діяльності уможливує досягнення вищого рівня сформування культурологічної компетентності особистості як продукту діалогу культур, де «дидактичні технології і майстерність (мистецтво) педагогічного працівника застосовувати їх у процесі профільного навчання забезпечують одухотвореність шкільного життя, формують сприятливий психологічний клімат освітнього середовища школи як закладу становлення і розвитку особистості» [16, с. 188].

Київська гімназія східних мов №1 працює за своїми навчальним планом і програмами, підручниками зі східних мов, які розробляють педагогічні працівники гімназії і викладачі закладів вищої освіти, науковці.

Оскільки гімназія є спеціалізованим навчальним закладом із вивчення східних мов, то основне призначення варіативного (шкільного) освітнього компонента вбачають тут не лише у розширенні знань здобувачів освіти із профільних загальноосвітніх предметів, а й у всебічному прилученні їх до історії країн Сходу – культури і традицій, уведенні вихованців у своєрідну духовну атмосферу народів цього регіону. Прикметно, що діяльність педагогів органічно поєднується з використанням можливостей варіативного (шкільного) освітнього компонента для поглиблення знань учнів про історію і культуру народу України.

Варіативний (шкільний) освітній компонент охоплює такі курси за вибором:

1. Українознавство (1–11-ті класи; державна програма).
2. Сходознавство (5–11-ті класи).
3. Образотворче мистецтво (5–9-ті класи).
4. Хореографія (1–11-ті класи).
5. Музика (5–9-ті класи).
6. Людина і світ (10-й клас).
7. Географія країн Сходу (11-й клас).
8. Правознавство (11-й клас) [23].

До завдань курсу українознавства належить формування цілісної системи інтегрованих знань гімназистів про Україну, українців, українство. Цьому сприяють не лише навчальний зміст, а й форми і методи його вивчення, завдяки яким здобувачі освіти залучаються до активної пошукової діяльності. Відвідування уроків-досліджень, уроків-роздумів й інтегрованих уроків, участь у роботі секції українознавства шкільного відділення МАН України передбачає глибше зрозуміння учнями тих історико-культурних процесів, що сформували основи національного характеру українців. Українознавство як навчальний предмет функціонує у діалозі «українознавство – сходознавство». У змісті навчальних курсів історії Сходу (складова всесвітньої історії), зарубіжної літератури, образотворчого мистецтва, музики, хореографії відображено розвиток матеріальних і духовних цінностей східних суспільств. Варто зауважити, що гімназисти навчаються сприймати багатожанрові музичні твори різних історичних епох і народів за первинності національного. Через засвоєння мелодійного малюнку слів і речень цей предмет став на допомогу дітям у вивченні східних мов. Для виховання в учнів почуття красивого

їх ознайомлюють на уроках хореографії з автентичними танцями українців і східних народів.

Відаємо належне авторській програмі з образотворчого мистецтва, яку розробили педагоги гімназії. Навчаючись за цією програмою, здобувачі освіти оволодівають знаннями з історії живопису, графіки, скульптури, з'ясовують їх роль у житті людей. Одночасно гімназисти дістають відомості про образотворчу культуру країн Сходу, а також про українські національні образотворчі традиції.

У гімназії широко застосовуються нові інформаційні технології навчання, проводиться пошукова і навчально-дослідницька діяльність, здобувачі освіти виконують самостійні роботи за індивідуальними навчальними планами.

Підкреслимо рачію долучення гімназистів до роботи з різними джерелами знань, у тому числі східними, спілкування з іноземними фахівцями, працівниками посольств країн Сходу в Україні [12].

У підсумку зазначимо, що освітня дипломатія у Київській гімназії східних мов № 1 є предметом особливої уваги, адже «освітню дипломатію» тут розглядають як відповідь на виклики сучасності. Це «передбачає визначення нового змісту відносин та місії організаційної культури у закладі освіти. Вона [освітня дипломатія] зорієнтована на сучасні потреби педагогів, учнів, батьків, держави і суспільства, оптимальне поєднання всіх потреб в єдине культурно-освітнє ціле, яке є живим» [22, с. 223].

Лицей №157, середня загальноосвітня школа №277 м. Києва. У 5–6-х класах цих закладів загальної середньої освіти упроваджено короткотермінові факультативні курси, для вивчення яких застосовуються різноманітні форми і методи. Конструктивно вирішуються організаційні питання підготовки здобувачів освіти до вибору факультативних курсів. У налагодженні їх роботи беруть участь не тільки вчителі, а й класні керівники, адміністрація школи. Детально обмірковуються час і місце проведення занять, заходи до комплектування груп учнів, створення матеріальної бази тощо. На учнівських і батьківських зборах та під час навчальних занять вчителі з'ясовують такі питання: з якою метою вводяться факультативні заняття, яка їх корисність й ін. Як свідчить досвід факультативного навчання, склад груп учнів змінюється залежно від тем, що вивчаються на факультативних заняттях.

Керівники груп учнів із вивчення варіативного освітнього компонента ефективно організують роботу із залучення їх до факультативного навчання. Під час роботи дотримуються такої послідовності:

1. З'ясування запитів здобувачів освіти і їхніх побажань щодо змісту факультативних занять (наприкінці навчального року).
2. Зустрічі з фахівцями різних профілів.
3. Формування факультативної групи із задалегідь визначеної проблеми.
4. Бесіди зі здобувачами освіти про значення, завдання та зміст вибраного факультативного курсу.
5. Складання завдань для здобувачів освіти на літні канікули (ознайомлення з науково-популярною літературою з теми факультативного курсу тощо).

Керівники навчальних груп володіють ефективними методиками проведення факультативних занять. На заняттях панує атмосфера доброзичливості і плідної роботи.

Під позитивним впливом педагогів здобувачі освіти відкривають для себе близьку і дальшу перспективу [12].

Жовтоводський ліцей природничо-наукового навчання імені 10-ї річниці Незалежності України Дніпропетровської області. У ліцеї створено сучасну систему навчання і виховання задля організації творчого пошуку учнів і викладачів, їхньої плідної співпраці, вільного розвитку особистості кожного учня. На двох факультетах ліцею – фізико-математичному і біолого-хімічному – навчається понад 400 учнів.

Основні напрями діяльності педагогічного колективу ліцею: підготовка інтелектуального потенціалу українського суспільства завдяки системі неперервної освіти (ліцей – заклад вищої освіти – наука – виробництво); фундаментальна науково-практична довузівська підготовка учнів із метою свідомого вибору ними професії залежно від рівня особистого розвитку; спільна діяльність із закладами вищої освіти для подальшого розвитку обдарованих випускників та залучення їх у майбутньому до співробітництва з ліцеєм; співпраця ліцею з науковими центрами, впровадження науки та передового досвіду в педагогічний процес, підготовка висококваліфікованих освітянських педагогічних працівників; виховання інтелігентної особистості, громадянина-патріота України. Педагогічний колектив ліцею створює умови для соціальної адаптації своїх вихованців у відкритому громадянському суспільстві України. З цією метою розроблено і впроваджено модульно-блочну систему навчання та внутрішню (рівневу) диференціацію навчання. Для організації у ліцеї профільного навчання за орієнтир взято правила класифікаційна характеристика його технологій (табл. 1).

Класифікаційна характеристика технологій профільного

Технології традиційного навчання	Параметри за:	Технології профільного навчання
Загальнопедагогічна	рівнем застосування	Загальнопедагогічна
Авторитарна педагогіка	філософською основою	Гуманістична педагогіка
Асоціативно-рефлекторна з опорою на сугестію (зразок, приклад)	концепцією засвоєння соціального досвіду	Асоціативно-рефлекторна + розвивальна
Інформаційна (формування знань, умінь, навичок)	орієнтацією на особистісні структури	Різноморні (відповідно до диференціації), інформаційно-операційна
Загальноосвітня; дидактоцентрична; технократична; світська	особливістю змісту	Навчальні й виховні; загальноосвітня + профільно-орієнтована; політехнології
Предметна з міжпредметними зв'язками	структурою змісту	Полімодульна; інтегративна
Набуття знань, умінь, навичок	мотивованою діяльністю	Проектування соціального розвитку
Перевага фронтальної, вербальної, розімкненої організації роботи	типом управління навчально-пізнавальною діяльністю	Внутрішня (рівнева) і зовнішня (профільна) диференціація; робота «малих» груп
Традиційна класно-урочна система	типом управління навчально-пізнавальною діяльністю	Сучасна традиційна система з ухилом до антропоцентризму
Класно-урочна система, академічна	організаційними формами	Традиційні + уроки-практикуми, літній практикум, інтегративні дні
Предметна	системою навчання	Традиційна + предметно-інтегративна
Пояснювально-ілюстративна	домінуючим методом	Традиційні + елементи проблемно-пошукової, розвивальної, творчої діяльності
Авторитарна	підходами до дитини	Особистісно орієнтована
Консервативна	спрямованістю модернізації	Постійне дидактичне реконструювання

Ліцей є центром науково-методичної роботи в регіоні. Викладачі ліцею створили авторські навчальні програми, які поєднують інваріантний і варіативний освітній компоненти, а також ліцейський освітній компонент для розширення і поглиблення знань учнів із профільних загальноосвітніх предметів – математики, фізики, інформатики, хімії, біології.

Завдяки профільному навчанню старшокласники оволодівають навичками самостійної науково-практичної і дослідницько-пошукової діяльності. У них розвиваються інтелектуальні, психічні, творчі, моральні,

фізичні, соціальні якості, формується прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Одним із провідних напрямів діяльності ліцею є науково-дослідна робота. Учні ліцею пишуть і захищають наукові роботи на кафедрах ліцею (кафедра математики, фізики й інформатики; кафедра природничих наук та гігієни людини; кафедра гуманітарних предметів). Наукові роботи ліцеїстів друкуються в обласних і всеукраїнських молодіжних виданнях. Науково-експериментальна робота ліцеїстів щільно пов'язана з їхньою підготовкою до конкурсів та олімпіад різних рівнів. Вихованці ліцею виборюють призові місця на обласних олімпіадах з математики, фізики, хімії, біології, інформатики, української мови і літератури, демонструють глибокі знання на всеукраїнських і міжнародних олімпіадах та на вступних іспитах до закладів вищої освіти. Ліцей є одним із кращих закладів загальної середньої освіти нового типу в Україні [9].

Кременчуцька середня загальноосвітня профільно-диференційована школа I–III ступенів №3 Полтавської області. Це структурно-динамічна модель профільно-диференційованої школи (управлінський аспект). Методичне забезпечення профілів навчання здійснюється на психолого-педагогічній основі. У закладі загальної середньої освіти оптимізується зміст освіти у так званих нежорсткій і жорсткій формах. «Нежорстка» оптимізація навчання реалізується у 5–8-х класах і передбачає варіативність освіти у рамках стандартного державного та шкільного компонентів. «Жорстка» оптимізація притаманна класам високого освітнього рівня – 5–11-м та 9–11-м. Зміст освіти варіюється у рамках державного і шкільного освітніх компонентів. Заразом інтегруються непрофільні курси та диференціюються профільні курси. Відповідно до положень концепції профільно-диференційованої освіти (А. Самодрин, 1995) вчителі школи розробили навчальні програми курсів за вибором. Ці програми ввійшли до шкільного (профільного) освітнього компонента навчальних планів та предметів, які вибирають самі учні (додатковий блок, орієнтований на задоволення запитів школярів). Педагогічний колектив профільно-диференційованої школи працює на чотирьох кафедрах: школи I ступеня; гуманітарних предметів; природничих предметів; психолого-педагогічній кафедрі.

Фактично кафедри є лабораторіями з упровадження змісту освіти і створення освітнього процесу. В школі введено курс «Навколишнє середовище», який об'єднує у філософську проблему процеси пізнання учнями світу. Навчально-методична робота педагогічного колективу підпорядкована меті функціонування профільно-диференційованої школи

– підвищення методичної майстерності вчителів задля проектування своєї діяльності й оцінювання її на рефлексійному рівні.

Завдяки впровадженню у профільно-диференційованій школі структурно-динамічної моделі реалізації змісту освіти педагоги розв'язують загальноосвітню проблему – вільного вибору учнями змісту навчання з орієнтацією на свої природні задатки і можливості, а також на інтереси всіх суб'єктів освітнього процесу [25].

Територіальний освітній округ у Ставищенському районі Київської області. Суб'єктом гарантії конституційного права громадян на діставання загальної середньої освіти в сільській місцевості, стверджує учений-педагог І. Осадчий, є система освіти адміністративного району, тобто районний освітній округ, а не окрема сільська школа. Таке зміщення акцентів дає змогу ефективно розв'язати складну проблему диференціації освітнього процесу в сільській місцевості. Варто зауважити, що станом на 1 вересня 1999 р. у Ставищенському районі вже працювала старша школа з п'ятьма профілями навчання. У 2001 р. було розроблено концептуальну основу функціонування інших територіальних освітніх округів – шкільного освітнього округу і міжрегіонального освітнього округу та закладено основи теорії БМ-систем («систем без меж») як теорії діяльності мережевих освітніх систем. Під територіальним освітнім округом розуміють цілісну регіональну систему освіти, яка надає ті чи інші освітні послуги. Виділяють такі утворення: шкільний освітній округ – до його складу входять один ЗНЗ I–III ступенів та кілька навчальних закладів I–II ступенів; міжшкільний освітній округ, який складається з кількох ЗНЗ I–III ступенів, а також навчальних закладів I–II ступенів; районний освітній округ, утворений із ЗНЗ району; міжрегіональний освітній округ, що об'єднує окремі ЗНЗ сусідніх адміністративних районів [20]. У період заснування у Ставищенському районі експериментального педагогічного майданчика та на перших порах його діяльності великі зусилля було спрямовано на створення профільної школи й забезпечення диференційованого підходу до організації освітнього процесу в основній школі.

На базі Ставищенської школи-ліцею педагогічного профілю навчання, Ставищенської школи-ліцею юридичного профілю навчання та Красилівської школи-ліцею агротехнічного профілю навчання створено середні загальноосвітні навчально-виховні комплекси. (Навчально-виховний комплекс – об'єднання освітніх, фінансових, інформаційних ресурсів навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації, у яких учні набувають допрофесійних і професійних знань). До складу цих комплексів входять середня загальноосвітня школа I–III ступенів, лицей певного

профілю навчання та інші освітні модулі (відповідно до їх основного призначення). Для налагодження діяльності територіального освітнього округу розроблено засади районної профільної школи. Зокрема, районна очно-заочна різнопрофільна школа є структурним підрозділом системи загальної середньої освіти району. До завдань школи належить задовольнити потребу учнів сільських шкіл району в поглибленому і додатковому оволодінні знаннями з профільних загальноосвітніх предметів. Існує школа як сукупність міжшкільних курсів за вибором (факультативні й спеціальні), що створюються при загальноосвітніх школах району, котрі мають достатню матеріальну базу, старшу школу (ліцей, профільний клас тощо) та укомплектовані висококваліфікованими фахівцями з профілів навчання.

Тернопільський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів – правовий ліцей №2» Тернопільської області. Дотримуємося думки, що сучасний навчальний заклад має бути до послуг учнів та їхніх батьків. Мовимо передусім про компетентісну підготовку молодого покоління до діставання неперервної освіти впродовж усього життя. Водночас до завдань будь-якого навчального закладу належить розвивати систему профільного навчання з орієнтацією на формування соціоцентризованих цінностей здобувачів освіти – гуманізму, гідності, довіри, патріотизму, відповідальності, терпимості, чуйності й інших моральних принципів і якостей особистості майбутнього громадянина України. Можемо констатувати, що в Тернопільському навчально-виховному комплексі «Загальноосвітня школа I–III ступенів – правовий ліцей №2» (далі – ТНВК «ЗШПЛ №2») варіативний освітній компонент реалізується з метою оволодіння учнями сукупністю систематизованих знань, умінь і навичок, підготовки і долучення їх до норм і цінностей національної культури українців, різних сфер життєдіяльності суспільства та до культури суспільної системи (за: [26, с. 262]). Варто відзначити, що в ТНВК «ЗШПЛ №2» склалися соціально-педагогічні передумови для реалізації варіативного освітнього компонента. Так, освітній заклад пропонує компетентісну модель інноваційного підходу до освітньої практики. Педагоги цього закладу свідомі того, що курси за вибором допомагають розв'язати коло пріоритетних освітніх проблем, зокрема тих, які стосуються індивідуалізації освітніх траєкторій учнів.

Розгляньмо сукупність соціально-педагогічних чинників становлення і розвитку профільного навчання у ТНВК «ЗШПЛ №2». Закономірно, що навчально-виховний процес у навчальному закладі здійснюється відповідно до робочих навчальних планів, складених на основі типових

навчальних планів, які затверджені МОН України. У робочих навчальних планах конкретизується варіативна складова державних стандартів освіти. Індивідуалізація і диференціація навчання забезпечуються завдяки реалізації інваріантного і варіативного освітніх компонентів. Робочі навчальні плани затверджує управління освіти і науки Тернопільської міської ради. Експериментальні й індивідуальні робочі навчальні плани цього закладу погоджуються з МОН України за поданням департаменту освіти і науки Тернопільської облдержадміністрації.

Беремо під увагу, що навчально-виховний процес у ТНВК «ЗШПЛ №2» провадиться за груповою та індивідуальними формами навчання. Крім того, у класах із поглибленим вивченням окремих предметів навчально-виховна робота поєднується з науково-методичною, науково-дослідною та експериментальною роботою. Прикметним є те, що для задоволення особистих освітніх інтересів, розвитку творчих здібностей та обдаровань здобувачі освіти відвідують індивідуальні, додаткові й інші позакласні заняття.

Провідною тенденцією у діяльності ТНВК «ЗШПЛ №2» є використання в структурі профільного навчання курсів за вибором. З одного боку, курси за вибором разом із профільними предметами визначають специфіку кожного профілю навчання; з другого, вони є дійовим засобом задоволення пізнавальних інтересів та індивідуальних освітніх потреб здобувачів освіти, що не завважаються у вибраному ними профілі навчання. З науково-методичного погляду курси за вибором виконують покладені на них функції – індивідуальну освітньо-розвивальну і профільно-формувальну.

Реалізуються зазначені функції засобами основних типів курсів за вибором – факультативних і спеціальних.

Згідно з предметом нашого дослідження спинімося коротко на тематиці курсів за вибором у середніх і старших класах ТНВК «ЗШПЛ №2».

- І. Середні класи. Курси за вибором: 1. «Історія міста Тернополя» (5-ті класи, 0,5 навч. години).
2. «Основи християнської етики» (5–6-ті й 7–8-мі класи, відповідно 1 і 0,5 навч. години). Учні оволодівають знаннями про моральні й толерантні взаємини у соціумі, засвоюють основні правила ведення дискусій тощо.
3. «Етика» (6-ті класи, 1 навч. година). Учні засвоюють моральні принципи та усвідомлюють себе особистостями у системі моральних і правових відносин й ін.

4. «Вчимося бути громадянами» (7-мі класи, 1 навч. година). На практичних заняттях учні ознайомлюються з правами й обов'язками громадян України, вчать бути відповідальними у системі правовідносин, проводять дослідницьку роботу й ін.
5. «Живи за правилами» (8-мі класи, 1 навч. година). Учні дістають відомості про поняття «суспільство», «право», «держава» тощо. Курс за вибором заснований на використанні технологій інтерактивного навчання. Заняття проводяться у групах відповідно до вікових особливостей учнів. Посібник для викладача курсу за вибором містить рекомендації щодо технології реалізації освітнього процесу.
6. «Основи податкового законодавства» (9-ті класи, 1 навч. година); «Основи споживчих знань» (9-ті класи, 1 навч. година). Учні оволодівають вміннями і навичками захисту своїх економічних прав.

II. Старші класи. Курси за вибором: 1. «Основи підприємницької діяльності» (10-ті класи, 1 навч. година).

2. «Культура українського ділового мовлення» (10-ті класи, 1 навч. година).
3. «Історія держави і права» (10-ті класи, 1 навч. година).
4. «Конституційне право України» (11-ті класи, 1 навч. година). Учні розглядають конституційні права і свободи громадян у системі загальноєвропейських цінностей, з'ясовують сутність суспільних процесів.
5. «Основи демократії» (11-ті класи, 1 навч. година). Учні оволодівають знаннями про загальнолюдські цінності та демократичне суспільство.

У ТНВК «ЗШПЛ №2» відводиться додатковий час для глибшого вивчення низки предметів, а саме: «Захист Вітчизни» (9–11-ті класи по 0,5 навч. години); математики (правовий профіль, 10-ті й 11-ті класи, по 1 навч. годині) та ін. Також проводяться індивідуальні й групові навчальні заняття, на яких здобувачі освіти готуються до ДПА (9-ті класи, 1 навч. година) та ДПА і ЗНО (11-ті класи, 2,5 навч. години).

3. Курси за вибором як форма реалізації дидактичних технологій в умовах профільного навчання: зарубіжний досвід

Стратегія профільності старшої школи, проголошена в Україні на законодавчому рівні, передбачає пошук ефективних технологій профільного навчання. На часі – вивчення позитивного досвіду зарубіжних країн із налагодження навчання у цій ланці освіти [27].

Досвід розвитку освіти в зарубіжних країнах свідчить про широку зовнішню і внутрішню диференціацію закладів освіти (Німеччина –

мінімізація змісту освіти, профорієнтація; Франція – профорієнтація в старшій школі; Японія – рання профорієнтація; США – спіральні програми; Велика Британія – добровільний вибір профілю навчання, т'юторське виховання).

В американських регіональних коледжах відкритого типу має чинність варіативний освітній компонент. Ці заклади пропонують школярам десятки навчальних програм для оволодіння естетичними та практично корисними знаннями. У межах кожної програми слухачі вибирають один або кілька короткотермінових курсів. Програми можуть бути як кредитними – з обліком відвіданих аудиторних годин, написанням курсових робіт, тестуванням і видачею сертифікатів, так і некредитними – вільним відвідуванням курсів без видачі сертифікатів.

Програма освіти дітей влітку передбачає перебування їх на території кампусів і навчання впродовж шести тижнів на таких курсах:

- «Вивчаємо світ довкола себе» (екологія і географія);
- «Ким хочу бути?» (роздуми про майбутню кар'єру);
- «Теле-відеозйомки» (практичні заняття у студії);
- «Розвиток математичних навичок» (підготовка до вивчення алгебри і геометрії);
- «Діти і гроші» (основні принципи витрат);
- «Джазовий огляд» (музична лабораторія);
- «Літературна творчість».

Курси для вивчення предметів можуть диференціюватися на початкові, вдосконалені й завершені (за ступенем складності навчального матеріалу).

Педагогічний процес у коледжах гуманізований не тільки за змістом навчального матеріалу, а й за організацією роботи. Каталоги коледжів, які друкуються до початку кожного семестру, інформують учнів про зміст навчальних курсів і кількість їх годин, повідомляють про дату, час і місце проведення занять, містять відомості про фах викладача.

Показово, що викладачами коледжів є фахівці, які мають дво- або багатопрофільну підготовку, ступені магістра або доктора наук, певний стаж академічної роботи, ліцензії спеціалізованих рад штатів, досвід офіційної чи приватної практики. Динамічний стиль проведення занять стимулює творче піднесення, практичний підхід учнів до навчання.

Слухачам курсів гарантується право висловлювати критичні зауваження. Викладачі коледжів ставляться з увагою до інтересів і потреб учнів та їхніх індивідуальних робіт.

Упродовж семестру в коледжах упроваджуються нові та нетрадиційні курси на замовлення слухачів. Учні можуть рекомендувати майбутнього викладача – особу, що має спеціальні здібності, талант, ідеї, працює у тій чи тій галузі знань. За бажанням слухачів, які закінчили курси, формуються нові групи для подальшого навчання. Своєрідні підходи до факультативних занять практикуються у шведській педагогіці. У старших класах учням щороку пропонують невеликий вибір факультативних предметів (за ухвалою місцевого комітету освіти). Завдання факультативних занять – готувати слухачів до трудової діяльності. Під цим кутом зору вивчаються основи громадянського права, природознавства, технічних і прикладних наук, культурології тощо. На обов'язкових факультативах учні опановують другу іноземну мову – французьку або німецьку; іммігранти вивчають рідну мову.

Великої ваги формуванню конкурентоспроможності молоді на ринку праці надає Франція. В освітніх закладах країни, попри велику кількість навчальних предметів і курсів, небагато основних напрямів профілізації. Варто зауважити, що за наявності стаціонарних відділень і секцій навчальні предмети і курси створюються відповідно до навчальних планів і програм профілю навчання і є обов'язковими для вивчення. Факультативні заняття і предмети за вибором відіграють допоміжну роль у загальному співвідношенні навчального часу.

Стаціонарні відділення і секції з уніфікованими навчальними планами і програмами існують у старших класах середніх шкіл Німеччини, Італії, Іспанії, Нідерландів, Данії, Аргентини й інших країн. Загалом у старшій зарубіжній школі існує стійка тенденція до скорочення кількості профілів навчання і навчальних курсів, яка спричинена збільшенням у навчальному плані обов'язкових предметів і курсів.

У Болгарії курси за вибором упроваджуються як перша форма диференціації навчання, що має практичну спрямованість. На факультативних заняттях учні вивчають сучасні й класичні мови, бухгалтерію, музику. З відкриттям спеціалізованих шкіл не втратили свого значення факультативні курси. Завдяки цій формі навчання вирішуються суперечності, зумовлені зростанням інформації та скороченням тривалості навчання. Тематика факультативних курсів у школах Болгарії не пов'язана з шкільним навчальним змістом. Тобто до завдань курсів за вибором не належить поглиблення і розширення змісту загальноосвітніх предметів.

У школах Китаю факультативи і курси за вибором уводяться на етапі повної середньої школи (відповідає старшому ступеню нашої школи). Як і в інших країнах, ці форми навчання виконують функцію розвантаження

навчальних програм і задоволення навчальних інтересів учнів. Після вивчення обов'язкових предметів учні розподіляються (залежно від інтересів і здібностей) за потоками: науковим (гуманітарний і природничий) і професійним.

Китайські фахівці ділять навчальні курси за змістом на три групи: наукові, технічні й за інтересами. Завдяки цим групам курсів розкривається стан наукового і суспільно-економічного розвитку країни. Наприклад, ставиться завдання, щоб технічні курси відповідали вимогам товарної економіки і соціального розвитку тієї чи тієї місцевості (основи торгово-промислових знань; охорона навколишнього середовища; переробка продуктів; деревообробка; металообробка тощо).

Останнім часом у повних середніх школах Китайської Народної Республіки перевага надається навчальним курсам міжпредметного змісту як логічному продовженню комплексних навчальних предметів, що посіли чільне місце у неповній середній школі. Привертає увагу група навчальних курсів, побудованих за інтересами (музика, спорт, мистецтво тощо). Для обдарованих дітей їх тематика не регламентується, а визначається з огляду на побажання школярів.

У китайських експериментальних школах уведено новий курс «Маленький Ньютон», що має на меті розвиток логічного мислення, спостережливості, вміння зіставляти факти, предмети, явища. Завдяки практичній діяльності учні усвідомлюють абстрактні істини, поглиблюють знання з навчальних предметів, виявляють творчий інтерес до науки. Велику популярність здобули спеціальні курси «Розумний робот», «Маленький винахідник», «Експериментатори», «Цікава математика», «Ігри й відкриття» [29, с. 38].

Спільною рисою у багатьох зарубіжних країнах є наявність таких різновидів програм і навчальних курсів:

- а) обов'язкові для всіх учнів (загальноосвітні);
- б) обов'язкові за вибором (учні мають вибрати кілька навчальних курсів із серії запропонованих);
- в) довільного вибору (крос-дисциплінарні);
- г) курси для самоосвіти.

Нині популярним стало використання модульного способу організації навчання у старшій середній школі (Швеція, Велика Британія, Італія). Це дає змогу максимально наблизити навчальний процес до потреб учнів та полегшити у майбутньому їхню адаптацію до студентського життя [9]. Так, Швеція переймається розвитком знань і навичок учнів задля їхнього економічного самоствердження в суспільстві. Освітні цілі старшої школи

Великої Британії спрямовані насамперед на допомогу молоді у виборі освітніх закладів із метою подальшого навчання та набуття професійної кваліфікації.

Становлять інтерес комплексні програми курсів за вибором, якими послуговуються шкільні округи. Наприклад, Шкільний округ №61 Великої Вікторії, розташований у столиці Британської Колумбії, охоплює муніципалітети Ескімальта, Оук-Бей, Вікторію, частину Сааніча і Хайлендса й ін. В електронному ресурсі «High school – required and elective courses» зазначається, що кожний із семи середніх закладів освіти пропонує навчальні плани, сертифіковані та затверджені в провінції Британська Колумбія.

Шкільний округ Великої Вікторії надає якісну освіту майже 19 тис. учнів у 27 початкових, 10 середніх і семи старших школах.

У Програмі неперервної освіти Шкільного округу №61 щороку реєструються понад 650 старшокласників. Майбутні випускники середньої школи в Британській Колумбії повинні отримати достатню кількість кредитів з таких базових предметів: англійська мова, англійська як друга мова, математика, грамотність, соціальні дослідження, фізична культура, планування, портфоліо. Учні також мають відвідувати обов'язкові факультативні курси відповідно до особистих потреб та інтересів (тематика курсів: електроніка, техніка, дослідження продуктів харчування, готельне господарство і туризм, механіка, бізнес, менеджмент, комп'ютерна грамотність, маркетинг, драма, танці, музика, цифрове зображення, графічний дизайн, відеомистецтво тощо) [35].

Скеровуємо увагу на навчальну діяльність Connections Academy (Академія зв'язків), у якій дістають віртуальну освіту американські старшокласники. Цей навчальний заклад опікується безоплатними онлайн-ними державними школами для учнів K-12 класів. Більшість шкіл, які підтримує Асоціація Connections, акредитовані одним із шести регіональних акредитаційних агентств.

Інтернет-школи працюють задля досягнення спільної (разом з батьками) мети – сформування готовності учнів до дорослого життя. Якщо учні, сім'ї та співробітники освітнього закладу працюють як одна спільнота, то учні домагаються успіху в навчанні.

До завдань Інтернет-шкіл належить допомагати учням за безпечного широкоохопного онлайн-режиму розробляти власні стратегії успіху, розвивати сильні сторони особистості, формувати персоналізовану шкільну онлайн-спільноту, налагоджувати зв'язки між учителями й учнями, батьками і вчителями, учнями і їхніми однолітками.

Означимо рушійні сили цього підходу:

1. безкоштовну онлайн-освіту, прогресивний навчальний план (у Connections Academy відсутня плата за навчання; курси відповідають національним та державним стандартам, а також інтегрують найкращі тексти, матеріали і ресурси для створення навчальної програми);
2. комплектування Інтернет-шкіл досвідченими вчителями, які сертифіковані й спеціально підготовлені для успішного провадження навчання засобами Інтернету (вчителі піклуються про дітей та стоять на думці, що індивідуальне навчання є ефективним);
3. індивідуалізований підхід до кожного учня (індивідуальна увага дає вчителям змогу дізнатися про стиль навчання, навички й інтереси кожного учня та створити належні умови навчання; за використання цього підходу прискорюється навчання учнів в успішних сферах – «сферах сили» або їм дають додаткову увагу в «сферах слабкості»);
4. підтримання батьками Інтернет-навчання (батьки долучаються до навчання своїх дітей та контактують з конкретними викладачами);
5. простоту використання технології навчання (зручна система Connections Academy Connexus® уможливило спільне навчання; батьки долучаються до планування уроків та мають доступ до оцінок дітей);
6. соціалізацію, ділові зв'язки, дружбу (учні регулярно зустрічаються в онлайн-сеансах LiveLesson® і мають змогу обмінюватись ідеями, ділитися враженнями, проводити спільні заходи й екскурсії; для учнів, які хочуть навчатися додатково, передбачено гнучкі програми.

За аналізом Навчальної програми старшої школи Connections Academy доходимо думки, що Інтернет-освіта для сучасних підлітків є природною й прийнятною. Річ у тім, що учні повсякчас використовують Інтернет для спілкування одного з одним, задоволення особистих інтересів. Навчальна програма старшої школи гарантує кожному учневі опанування майбутньої професії. Безперечно, математика, грамота, англійська мова і соціальні дослідження є пріоритетними в навчальному плані. Разом із тим Connections Academy пропонує багато онлайн-навчальних курсів, що становлять основу особистих виборів.

Відзначимо увагою види Інтернет-курсів для старшої школи, зокрема: - базові курси та курси за вибором (учням пропонується комплексний набір базових і факультативних курсів для вивчення іноземних мов, цифрових технологій, журналістики, історії мистецтва);

- курси для підвищення кваліфікації AP® (учні спілкуються з колегами, які демонструють свою майстерність у конкретній предметній галузі);
- курси, які пропонуються в коледжах (учні мають змогу відвідувати курси за вибором, тобто одночасно діставати середню освіту та отримувати коледж-кредити);
- курси, затверджені Центром відповідності NCAA (базові курси вищої школи Connections Academy).

Зауважимо принагідно, що взаємодія учнів у віртуальному класі є важливою складовою навчального процесу.

Щоб долучитися до прямого онлайн-середовища класу, учні використовують технологію LiveLesson®. Завдяки цій технології вони відсте- жують також особистий прогрес навчання [32].

Підкреслюємо рачію патрунування управління освіти м. Мерсе́ди (Канада) курсів за вибором у закладах освіти. Вирізняємо курси за вибором, які стосуються комп'ютерних технологій споживання, фінансів і лідерства, а саме:

1. «Комп'ютерні додатки», «Комп'ютерна література» і «Застосування комп'ютерів». Цей блок курсів за вибором призначений для формування повного уявлення про комп'ютерні програми та програмне забезпечення, що сприятиме успіхові у світі професій. Учні вивчають Microsoft Windows, Microsoft Office Suite, апаратне забезпечення типової системи та відповідні термінології, створюють «реальні» проекти у Word, Excel та PowerPoint тощо;
2. «Сімейна споживча наука». В учнів виховується культура споживання, харчування та господарювання;
3. «Фінансова література» і «Фінанси». Відвідування цього блоку курсів допомагає учням сформувати навички управління грошима та процесами фінансового планування, а також розвивати гідну поведінку, необхідну для досягнення фінансової безпеки у майбутньому;
4. «Лідерство». Навчання на курсі сприяє виявленню в учнів ініціативи в організації діяльності, а також активному залученню їх до розвитку громадянського суспільства. Учні вчатьс я складати посадові інструкції для роботи в офісі, організують проекти громадського обслуговування тощо [37].

Додатковим доказом тут є міркування Л. Футтерман над проблемами курсів за вибором. «Коли я навчалас я на молодшому курсі (зараз середня школа), – пише авторка, – ми мали змогу щодня відвідувати два різні

курси. Я віддавала перевагу домашній економіці й вчилася набирати текст на персональному комп'ютері. Хлопчики набували навичок користування електроінструментами для обробки деревини та змінення мастила в двигуні машини. Це були уроки життя, які ми засвоювали у школі». Л. Футтерман переймається думкою, що факультативні заняття можуть замінити гру багатьом дітям. Авторка посилається на статтю А. Стецон «Поради для вибору факультативів у середній школі». У ній йдеться про те, що діти мають ознайомлюватися з новими речами, особливо в середній школі. На переконання Л. Футтерман, завдяки міждисциплінарним зв'язкам факультативів «Мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Музика», «Журналістика», «Комп'ютерне програмування», «Бізнес» з інваріантними складовими змісту освіти учні набувають багатшого досвіду навчання.

Щоб підготуватися до навчання в коледжі, учень має засвоїти основну навчальну програму та розвинути на факультативних заняттях особисті інтереси і здібності.

Авторка керується засадою, що викладачі факультативних курсів покликані допомагати учням створювати найсучасніші курсові роботи. До завдань таких учителів належить формувати унікальний набір навичок і знань учнів (автомеханіка, столярна справа, маркетинг, фінанси, виробництво медіа, шиття, архітектура тощо).

Для актуалізації проблеми існування у закладах освіти факультативів Л. Футтерман аналізує публікацію Г. Чен «Огляд загальноосвітньої школи», в якій обговорюється питання скорочення загальноосвітніх програм за вибором. Коли витрати шкіл «урізуються», то факультативи першими опиняються у скрутному становищі й у такий спосіб ліквідуються.

З цього напрашується висновок, що не тільки нехтуються можливості учнів, а й скорочуються робочі місця вчителів.

Деякі школи відмовляються від конкретних програм через мале фінансування. Видатки на шкільну освіту не пропорційні в різних штатах. Ця диспропорція позначається передусім на оренді нерухомості, окладах учителів, виборі освітніх програм [34].

Окремо скажемо про навчальну програму старшої школи Homeschooling (Інтернет-сторінка Homeschooling High School Curriculum Overview) під назвою «Time4Learning», яка може бути використана для домашнього навчання учнів, підвищення їхньої майстерності. З кожного погляду ця програма відповідає державним стандартам і реалізується на факультативних курсах мовного мистецтва, математики, природничих наук і соціальних досліджень.

Навчальна програма з мовного мистецтва впроваджується на чотирьох факультативних курсах англійської мови, які співвідносяться з державними стандартами. Кожний курс англійської мови охоплює письмову практику, розвиток словникового запасу, розуміння прочитаного, оволодіння навичками спілкування і комунікації (у класі й на робочому місці), роботу з жанрами художніх творів (оповідання, роман, драма, поезія) та з видами публічних виступів тощо, уроки лексики (для формування навичок учнів та для розуміння метафоричних висловів), засвоєння навичок написання короткотермінових і довготермінових проєктів.

Розгляньмо факультативні курси англійської мови.

1. Курс «Англійська I». Поєднуються навчальні підходи, щоб навчити учнів розуміти такі поняття, як «сюжет», «характер», «тема», «конфлікт», «оповідач» тощо. Учні аналізують короткі оповідання, романи та інші жанри художніх творів. Цей курс готує учнів до вивчення мовного мистецтва на курсі «Англійська II».
2. Курс «Англійська II». Викладаються поняття «сюжет», «характер», «тема», «конфлікт», «оповідач» тощо.

Для глибшого вивчення кожного поняття аналізуються короткі оповідання і романи. Також досліджуються літературні види. Цей курс готує учнів до вивчення мовного мистецтва на курсі «Англійська III».

3. Курс «Англійська III». Досліджується американська література. Для вивчення художніх творів використовується хронологічний формат. В учнів формується уявлення про історію літератури, теми, тенденції кожного літературного періоду. Цей курс готує учнів до вивчення мовного мистецтва на курсі «Англійська IV».
4. Курс «Англійська IV». Вивчається англійська література різних видів. Завдяки історичному огляду учні вчаться розуміти теми літератури кожного літературного періоду. Цей курс готує учнів до подальшого вивчення мовного мистецтва англійською мовою на рівні коледжу. Навчальна програма з математики старшої школи впроваджується на п'яти факультативних курсах. З'ясуймо особливості кожного курсу.
1. Курс «Алгебра I». Вивчаються поняття математики, зокрема її розділу – алгебри. Онлайн та офлайн-проєкти дають учням змогу розвивати особисті вміння і навички у реальних ситуаціях. Вивчення алгебри передбачає оволодіння знаннями з таких тем, як графи, лінії, відношення, відсотки, ймовірність й ін. Після закінчення курсу учні будуть готові вивчати курси «Алгебра II», «Геометрія».

2. Курс «Геометрія». Ґрунтується на поняттях симетрії, форми та просторових відношень. Учні вчатьсґ вимірювати кути, визначати розміри предметів, площі поверхонь тощо. Офісні проекти дають змогу застосовувати геометрію на практиці (будівництво, графічний дизайн й ін.). Після закінчення курсу учні будуть готові вивчати курси «Алгебра II», «Тригонометрія».
3. Курс «Алгебра II». Учні переосмислюють вивчене, вибудовують концепції за вже вивченим та поглиблюють своє розуміння функцій, імовірності, матриць, графіків, послідовностей тощо. Крім того, розв'язують рівняння, аналізують дані, складають графіки, вивчають теореми й ін. Після закінчення курсу учні будуть готові вивчати курси «Геометрія», «Тригонометрія».
4. Курс «Тригонометрія». Учні вчатьсґ обчислювати сторони трикутника, оволодівають навичками практичного використання синусу, косинусу, дотичної, засвоюють векторні операції. Після закінчення курсу учні будуть готові поглиблювати вивчене.
5. Курс «Pre-Calculus». Попереднє обчислення дає учням змогу продовжити вивчення алгебри і геометрії, щоб вирішувати складніші питання. Поняття математики і геометрії учні вивчають на уроках і практичних заняттях. Після закінчення курсу учні будуть готові вивчати обчислення.

Отже, факультативні курси допомагають старшокласникам підготуватися до навчання в коледжі, де вони перейматимуться своїм професійним зростанням у таких галузях, як технології, медицина, виробництво тощо. Навчальна програма з математики старшої школи закладає основи формування готовності учнів досліджувати, експериментувати, оволодівати вміннями вчитися. Навчальна програма з природничих наук упроваджується на п'яти факультативних курсах.

Схарактеризуємо коротко кожний курс.

1. Курс «Біологія». За допомогою наукових методів учні вивчають різні організми (тварини, рослини, віруси тощо). Розглядають взаємозалежність життя в екосистемі.

Цей курс готує учнів до навчання у галузі фізичної науки.

2. Курс «Земля та космічна наука». Учні поглиблюють свої знання про планету Земля, сонячну систему, космос.
3. Курс «Фізична наука». Увазі учнів пропонуються теми: будова атомів, періодична таблиця, гравітація, магнетизм, ядерна енергія тощо.

4. Курс «Хімія». Охоплює органічну і ядерну хімію, а також різні типи зчеплення. Учні вивчають атом, комбінацію атомів у сполуках та взаємодію речовини й енергії.

Цей курс готує учнів до подальшого вивчення фізики.

5. Курс «Фізика». Засобами математики досліджуються рух і його співвідношення з силою та імпульсом. Учні вивчають теми: енергія, сила і рух, застосування законів руху Ньютона, гравітаційні поля, передача тепла, робота електричного струму. Курс готує учнів до вивчення фізики на рівні коледжу. Надаємо значення факультативним курсам соціальних досліджень у старшій школі. До завдань учнів належить вивчення історії, економіки, географії, права, соціології та антропології. Щоби стати вченими-дослідниками, учні студіюють наукові джерела. Курси допомагають вибудувати збалансоване уявлення про навколишнє середовище та закладають фундамент майбутньої трудової кар'єри.

Розгляньмо тематику курсів соціальних досліджень.

1. Курс «Історія США I (до 1850 р.)». Охоплює такі теми: колонізація і незалежність Америки, Конституція США, реформи в країні. Цей курс готує учнів до вивчення історії США II.
2. Курс «Всесвітня історія». Розглядаються питання розвитку цивілізацій від давніх часів і до сучасності. Учні з'ясовують впливи та взаємодії між різними країнами. Вивчаються культурні аспекти цивілізацій-держав.
3. Курс «Уряд США/Громадська організація». Учні мають змогу зрозуміти роботу американського уряду, творення балансу сил на федеральному, державному і місцевому рівнях, функціонування виборчої системи й ін. Курс готує учнів до глибшого вивчення в коледжі діяльності уряду США.
4. Курс «Історія США II (після 1850 р.)». На заняттях курсу підсумовується історія США до 1850 р. Основні теми курсу: Громадянська війна, індустріалізація, Друга світова війна, американська політика у ХХІ ст. Курс готує учнів до вивчення соціальних досліджень на рівні коледжу.
5. Курс «Географія – Всесвітня географія». Вивчаються Земля, фізичні й людські аспекти географії, природні й виробничі територіальні комплекси. Учні оволодівають навичками складання і читання мап, набувають знань про принципи географічного мислення.

Стисло з'ясуймо зміст знань і вмій, якими оволодівають учні випускних курсів старшої школи.

1. Курс «Економіка». Учні ознайомлюються з основами економіки та системного управління фінансами з метою розв'язання господарських проблем, розглядають мікро- і макроекономіку в глобальному масштабі.
2. Курс «Особисті фінанси». Учні вчать збалансовувати чекову книжку, уникати заборгованості (за винятком власників житла). Водночас у них формується готовність здійснювати інвестиції в майбутню пенсію. Курс покликаний допомогти учням зрозуміти економіку в цілому та важливість фінансової відповідальності як у коледжі, так і за його межами.
3. Курс «Здоров'я». Вивчаються хвороби, які передаються статевим шляхом. Учні оволодівають знаннями про встановлення між людьми безпечних стосунків. Ознайомлюються з темами, що стосуються репродуктивного здоров'я та планування сім'ї. Курс допомагає учням зрозуміти, як фізичне й емоційне здоров'я впливає на тривалість життя і загальний добробут людини та сім'ї. Завдяки поєднанню онлайн-ових й автономних проєктів, уроків мультимедіа, навчальних відеороликів, робочих таблиць учні глибше засвоюють навчальні теми курсу (харчування, психологічний стрес, психоактивні речовини тощо) [36].

Становить певний інтерес електронний ресурс репортерки В. Стросс «Чому всі курси старших шкіл мають бути елективними» (стаття у газ. «Вашингтон пост»). На основі цієї публікації сформулюємо кілька запитань: «Чи мають державні стандарти визначати, які курси повинні бути обов'язковими, а які – за вибором?»; «Чи варто застосовувати нетрадиційні підходи до розв'язання проблем змісту курсів за вибором для старшої школи?»; «Чому давати перевагу – чотиригодинному уроку з однією 15-хвилинною перервою, під час якого вчитель-інструктор робить усе можливе, щоб покращити свою презентацію, поєднуючи гумор, дидактичні матеріали, відео і мову тіла, чи – уроку-проблемі, проведеному динамічно?..» Опитування учнів у 37 штатах засвідчило, пише В. Стросс, що чим довше діти залишаються в школі, тим менше вони вчать. Отже, це системна проблема. На думку репортерки, для розв'язання цієї проблеми потрібно надати обов'язковим курсам у старшій школі статус курсів за вибором. Адже на навчальний план занадто впливають відмінності дітей – у гендері, зрілості, інтересах, здібностях, життєвих переживаннях і ситуаціях, у мові, етнічності, культурі тощо. Втім, усіх дітей об'єднують динамічність і постійність розвитку. На жаль, реформатори в галузі освіти нездатні зрозуміти негативні наслідки цих розбіжностей і складностей,

а тому ставляться до дітей як до недиференційованої змінної. Просто стандартизувати і точно налаштувати освітнє осереддя – цього замало, вважає В. Стросс [38].

Для розв'язання проблеми диференціації змісту освіти у старшій школі США здійснюються такі підходи: навчання на рівнях (потoki і групи); відбір і поглиблене вивчення деяких предметів із метою кращої підготовки групи учнів до навчання у закладах вищої освіти певного профілю.

Згідно з дослідженнями О. Шпарик учені США визначають диференціацію навчання як «організацію навчально-виховного процесу з урахуванням індивідуальних здібностей учнів одного класу». У цьому сенсі школа адаптується до потреб учня, внаслідок чого максимізуються його індивідуальний розвиток та особисті успіхи у навчанні». Головна вимога до диференційованого навчання зводиться до того, вважає Т. Холл, що «не слід очікувати від учня, що він сам буде підлаштовуватися під освітню програму, а слід сприймати його на тому рівні, де він знаходиться на поточний момент». Докладно з'ясовує питання диференціації навчання вчений К. Томлінсон. На її думку, диференціація – це «підлаштовування навчання під задоволення індивідуальних потреб учнів, а також здатність учителя відповідально реагувати на ці потреби» (за: [30, с. 17]).

Сучасні дослідження американськими вченими (Е. Елліс, К. Томлінсон й ін.) проблем диференційованого навчання ґрунтуються на принципових положеннях, а саме: сприяння фаховому самовизначенню та навчальній мотивації учнів; оцінювання рівня підготовки учня; об'єднання учнів відповідно до їхніх індивідуально-типологічних особливостей; навчання учнів у зоні проксимального розвитку (розбіжність між рівнями теперішнього і потенційного розвитку дитини) тощо [Там само, с. 19]. Учителі США послуговуються рекомендаціями вчених для ефективного застосування диференціації в освітньому виховному процесі. Це передусім вивчення учня, ведення психолого-педагогічного спостереження, визначення диференціації за ступенем складності, мірою самостійності та обсягом роботи, довільне об'єднання учнів у групи, вибір учнями посильного виду діяльності, систематичне виконання диференційованих завдань з поступовим їх ускладненням для сильніших учнів, уміле використання заохочення, залучення учнів до парної, групової та індивідуальної роботи, контроль і самоконтроль знань, умінь, навичок [Там само, с. 20–21].

Американські науковці розуміють навчальний профіль як невід'ємний від диференціації та з'ясовують його суть з позиції учня, тобто як «...сукупність специфічних рис, що характеризують особу учня та його

ставлення до навчального процесу». Одна з важливих якостей навчального профілю – це «банк» інформації про освітні можливості, інтереси, нахили, побажання учня. Відмітною ознакою реалізації навчального профілю є активна участь у його втіленні самого вчителя, який «виявляє та акцентує їхні [здобувачів освіти/ сильні й слабкі місця, розкриває таланти... інтереси, вподобання, що можуть сприяти або перешкоджати ефективному навчанню], розробляє для кожного учня способи навчання [Там само, с. 21].

Для планування курикулуму та вибору на кожному уроці форм і методів навчання американські вчителі використовують чотири категорії чинників навчальних профілів, а саме: «групову орієнтацію (незалежна/самоорієнтація, групова, мішана й ін.); пізнавальний стиль (творчий/з опорою на факти; від загального до часткового/від часткового до загального; індуктивний/дедуктивний; орієнтований на людей/орієнтований на предмет чи завдання; конкретний/абстрактний; співпраця/змагання; усний/візуальний тощо); навчальне середовище (тихе/шумне; тепле/прохолодне; спокійне/мобільне; фіксоване/гнучке тощо); розумові здібності (аналітичні, практичні, творчі, логічні/математичні, музикальні/ритмічні, натуралістичні; інтерперсональні/інтраперсональні тощо)» [Там само, с. 22].

Отже, висновує О. Шпарик, диференціація навчання розглядається у США як «навчання різних груп учнів за програмами, що передбачають розширений зміст і створення умов, які дають змогу кожному учневі розкрити свої потенційні навчальні можливості» Становить інтерес розуміння американськими вченими навчального профілю як підлаштування навчання до індивідуальних потреб учнів, а диференціації як засобу розкриття і розвитку їхніх потенційних можливостей [Там само, с. 22].

Дослідження дало нам змогу виявити, що у США існує низка акредитованих середніх загальноосвітніх закладів системи К-12. Водночас популярними є Інтернет-школи.

Наприклад, Forest Trail Academy, що є акредитованою онлайн-гімназією К-12, гарантує якісну онлайн-освітню навчальну програму учням США та інших країн. Інтернет-шкільний навчальний план пропонує індивідуальні курси, програми відновлення кредиту та курси підвищення кваліфікації. Методологія навчання у Forest Trail Academy, одній з найгнучкіших гімназій, дає можливість учням завжди бути присутніми на Інтернет-заняттях та навчатися у своєму темпі. Онлайн-програми узгоджуються із загальнодержавними освітніми стандартами та відповідають індивідуальним потребам кожного учня.

На розвиток сказаного з'ясуємо зміст курсів за вибором, які пропонують для вивчення Forest Trail Academy.

1. Курс «Масова комунікація». Вивчення курсу допомагає учням глибше усвідомити історію спілкування, його вплив на життя людей. Слухачі курсу розглядають роль мас-медіа в американській культурі, досліджують, як і чому ЗМІ відображають соціальні цінності, розкривають схеми масового спілкування.
2. Курс «Анатомія і фізіологія». Призначений для тих, хто цікавиться біологією і має бажання вивчати її у майбутньому. Курс закладає основу вивчення різних систем людського організму.
3. Курс «Астрономія». Дає учням можливість засвоювати і застосовувати знання про Всесвіт, порівнювати умови, властивості та рух тіл у космосі. Увага приділяється основним поняттям планети Земля, геологічним процесам, навколишньому середовищу тощо.
4. Курс «Зоологія». Це вступний курс для вивчення морфології та систематики хребетних і безхребетних тварин.

Учні оволодівають базовими знаннями з галузей наук – етології, еволюції та екології людини (включно зі вступом до біосфери та біорізноманіття).

5. Курс «Планування кар'єри». Учні вивчають процеси просування людей у службовій, суспільній, науковій та іншій діяльності, щоби згодом розглянути і розпочати планування свого кар'єрного зростання. Водночас готуються до здобуття кваліфікації в основних сферах праці задля досягнення успіху після закінчення школи. Розвинені навички дають учням змогу розв'язувати життєві проблеми й логічно мислити, конструктивно спілкуватися, застосувати новітні технології, відповідально ставитися до роботи, планувати кар'єру тощо.
6. Курс «Психологія». Є підготовчим вступним курсом до галузі психології. У дохідливій формі учні розглядають психологічні принципи, термінологію, основні теорії, кар'єру, методи наукового дослідження і практичного застосування отриманих результатів. Спеціальні теми присвячено розвитку особистості, розв'язанню проблем, груповій динаміці та мотивації.
7. Курс «Соціологія». Факультативний курс охоплює такі теми: культура, субкультура, соціальні інститути, колективна поведінка, соціальні зміни, соціальні відхилення, сім'я, релігія, расові й етнічні меншини, бідність і злочинність. В останній частині курсу розглядаються актуальні проблеми американського суспільства, причини їх

8. Курс «Комп'ютерні програми». Допомогає учням вивчати основні комп'ютерні програми, технології та Інтернет-технології для досягнення особистого, академічного й професійного успіху. Учні ефективно використовують операційну систему Windows та відповідні ресурси керування файлами, розвивають і вдосконалюють клавіатурні навички роботи з комп'ютером, застосовують функції обробки/опрацювання текстів, настільних публікацій (для створення, редагування, обробки, форматування, цитування навчальних ресурсів, друку і зберігання ділових документів), опановують функції створення та редагування електронних таблиць, що уможливають розв'язання фінансових, математичних і статистичних проблем у бізнесі. Учні вчаться створювати й редагувати діаграми та графіки (для інтерпретації даних електронних таблиць), складати бази даних, сортувати й обчислювати нагромаджену інформацію, набувають умінь створювати художню і професійну презентацію у програмі PowerPoint. Ця програма передбачає форматування тексту, використання графічних можливостей, анімацію для вдосконалення навичок публічного мовлення. Курс допомагає учням визначати особисті професійні інтереси, встановлювати цілі кар'єри, аналізувати і розвивати навички на робочому місці з використанням Інтернету, розробляти методи інтерв'ю, готувати резюме та інші документи про зайнятість, які потрібні для складання кар'єрного портфоліо, тощо.
9. Курс «Основи бізнесу». Охоплює управління, маркетинг, фінансування і спілкування в рамках ділового середовища та забезпечує фундаментальне розуміння управління бізнесом. В учнів формуються навички розв'язання проблем та прийняття рішень. Індивідуальні завдання, які виконують учні, ґрунтуються на проектах та є основою майбутніх курсових робіт.
10. Курс «Управління стресом». Призначений для глибшого зрозуміння учнями стресу та запобігання виникнення в них стресових станів.
11. Курс «Освіта водія». Упродовж 18 тижнів роботи в класі учні засвоюють правила дорожнього руху і безпечні методи водіння авто. Для оцінювання майстерності водіїв використовуються симулятори драйверів. Після вивчення теоретичної частини учні проходять тренінг «За кермом».
12. Курс «Телевізійне виробництво». Учні ознайомлюються з основними принципами, процедурами та методиками телевізійного виробництва. Курс містить процеси телевізійного виробництва – відеоспостереження,

спеціальні ефекти, роботу фотоапаратів і машин для редагування, композицію, освітлення, постановку та керування, анонсування та інтерв'ювання на телекамері.

13. Курс «Статистика». Тематика курсу охоплює коло питань, серед яких вимірювання центральної тенденції, стандартне відхилення, комбінації і перестановки, ймовірність, вибірки, розподіли. Основна увага приділяється застосуванню статистичних концепцій.
14. Курс «Світова культурна географія». Учні засвоюють фізичні й культурні аспекти навчального предмета.

Приділяється увага розвиткові та оцінці фізичних географічних знань, зокрема з галузей метеорології, геоморфології та картографії. Обговорюються політичні ідеології, релігійні переконання та унікальні культурні практики, а також сучасні ситуації в основних етнічних регіонах світу.

15. Курс «Споживча математика». Це кредитний курс за вибором для ознайомлення учнів з основними обчислювальними операціями, вдосконалення навичок застосування математики у повсякденному житті. Об'єктом вивчення є особисті фінанси, житло, транспорт, податки, страхування, інвестиції, закупівлі, бюджет.
16. Курс «Креативне письмо». Учні аналізують різні жанри художніх творів та розвивають особисте письменство. До їх завдань належить написати п'єсу, дослідити різні стилі поезії, простудіювати різновиди композицій. Увага учнів скеровується на вироблення оригінальних ідей, створення своєрідної лексики та самобутнього стилю письма.
17. Курс «Історія мистецтва». Глибоко вивчаються історія мистецтва та основні його концепції, цілі й завдання, теми, стилі, принципи проектування. Для ознайомлення з мистецькими творами учні відвідують музеї і галереї, цікавляться творчістю місцевих художників.
18. Курс «2-D Art Complete I». Передбачає контактування з ідеями і концепціями у сфері мистецтва завдяки двомірному дизайну і композиції, а також оцінку зразків різних культур. Зміст курсу: використання інструментів і матеріалів, словник мистецтва, різноманітні двомірні засоби масової інформації, технології, процеси і методи, елементи мистецтва і принципи дизайну, критичне мислення та аналіз, історичні й культурні перспективи, зв'язки візуального мистецтва з іншими предметними галузями, особисті й соціальні переваги, навички співпраці, можливості кар'єри.
19. Курс «Уведення в театр». Розглядаються історія театру та тонкощі

вчатся вибирати п'єсу і проектувати її постановку, починаючи з читання тексту і закінчуючи відбором акторів.

20. Курс «Екологія». Це вступний курс для ознайомлення з навколишнім середовищем і його ресурсами, з'ясування етичних питань взаємозв'язку і взаємовпливів людини і природи. Звертається увага на аспекти біології, розглядаються основні принципи хімії і фізики, динаміка популяцій людини залежно від природних і соціально-економічних чинників, природні ресурси планети Земля.
21. Курс «Антропологія». Учні вчатся розуміти біологічні і культурні відмінності та подібності у людських популяціях, дізнаються про характеристики, які визначають їх культуру. Зміст курсу містить відомості про біологічні й культурні корені людини, адаптацію її до фізичного середовища, чинники людської поведінки, еволюцію соціальних і культурних інститутів, моделі розвитку мови, сімейні й родинні стосунки, інститути культури, мистецтва, освіти, релігії, права.
22. Курс «Історія танцю». Учні розвивають своє уявлення про різновиди танцю – балет, модерн, степ, джаз, бал, африканський танок та ознайомлюються з творчою лабораторією відомих танцюристів.
23. Курс «Готовність до коледжу». Цей навчальний курс повністю відповідає ACCUPLACER у таких предметних галузях: арифметика, елементарна алгебра, тригонометрія. Варто зауважити, що ACCUPLACER є зареєстрованим товарним знаком College Board та collegeboard.com [33].

Отже, за головну мету старшої школи в зарубіжних країнах ставиться індивідуалізація розвитку особистості учня, розкриття його потенціалу, задоволення потреб національної економіки у кваліфікованих працівниках, соціальна інтеграція, формування активного громадянина, закладання основ для його навчання впродовж усього життя.

Література

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Українська мова у фокусі перспектив реформування старшої школи. *Молодь і ринок*. 2018. №4(159). С. 86–92.
2. Васьківська Г. Знання про людину як основа формування соціальної компетентності (Заочний круглий стіл «Компетентнісний підхід в літературній освіті»). *Українська література в загальноосвітній*

3. Васьківська Г. О. Дидактичні умови реалізації інтерактивних технологій навчання у процесі формування у старшокласників системи знань про людину. *Молодь і ринок*. 2013. №1(96). С. 18–22.
4. Васьківська Г. О. Інтернет-середовище як чинник формування ціннісних орієнтацій учнів. *Молодь і ринок*. 2015. №11 (130). С. 11–16.
5. Васьківська Г. О., Косянчук С. В., Кизенко В. І. та ін. *Технології профільного навчання : кол. монографія* / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, С. В. Косянчук, В. І. Кизенко, О. В. Барановська, Л. В. Шелестова, О. П. Кравчук] ; за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. Г. О. Васьківської. Київ: Педагогічна думка, 2020. 304 с.
6. Васько О. О. Дидактичні засади формування змісту курсів за вибором у класах фізико-математичного профілю. *Педагогічні науки : зб. наук. праць* / [редкол.: Барбіна Є. С. та ін.]. Херсон: ХДПУ, 2011. Вип. 57. С. 86–92.
7. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник / [відп. за вип. В. Власюк]. Вид. 2-ге, допов. і випр. Рівне: Волинські обереги, 2011. 519 с.
8. Кизенко В. Варіативний компонент змісту освіти старшої школи як важливий складник системи неперервної професійної освіти. *Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць* / [за наук. ред. Г. О. Васьківської]. Київ, 2016. С. 58–64.
9. Кизенко В. Формування і реалізація профільного навчання у старшій школі. *Освіта і управління*. 2004. Т. 7, №3/4. С. 138–148.
10. Кизенко В. І. Апробація структурно-функціональної моделі застосування дидактичних технологій реалізації курсів за вибором в умовах профільного навчання. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік*. Київ: Педагогічна думка, 2019. С. 87–88.
11. Кизенко В. І. Формування і реалізація варіативного компонента змісту освіти старшої школи: недоліки і помилки. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2015 рік: зб. наук. праць*. Київ: Педагогічна думка, 2015. С. 145–146.
12. Кизенко В. І., Мальований Ю. І., Соф'янець Е. М. *Шкільний освітній компонент: сутність, функції, реалізація*. Донецьк: КІТІС, 1999. 72 с.
13. Климов Е. А. *Как выбрать профессию* : кн. для учащихся ст. кл. сред. шк. 2-е изд. доп. и обраб. Москва: Просвещение, 1984. 160 с.
14. Концепція профільного навчання в старшій школі / [уклад.: Л. Д. Березівська, Н. М. Бібік, М. І. Бурда, Л. І. Денисенко, Г. С. Егоров та ін.]. *Інформаційний збірник МОН України*. 2003. № 24. С. 3–15.

15. Косянчук С. Інваріантні чинники модернізації освіти: соціальне спрямування педагогічних технологій в умовах профільного навчання. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи* : матер. Третьої міжнар. наук.-практ. конф., м. Умань, 16–17 лют. 2018 р. // *Folia Comeniana* : Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. А. Коменського / [голов. ред. І. І. Осадченко]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 174–178.
16. Косянчук С. Соціономічна сутність дидактичних технологій як основа освітньої стратегії і навчання. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи* : W-а міжнар. наук.-практ. конф., м. Конін (Польща) – м. Ужгород – м. Дрогобич, 15 черв. 2018 р. / [ред.-упоряд.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін (Польща) – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 187–190.
17. Косянчук С. В. Соціалізація та самовизначення особистості: апгрейде-ри процесу реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Переяслав-Хмель-ницький, 21 берез. 2018 р. Київ: Талком, 2018. С. 138–141.
18. Кремень В. Г. Якою має бути сучасна школа? *Справи сімейні*. 2016 . № 8. С. 16–18.
19. Мальований Ю. І., Кизенко В. І. Курси за вибором у змісті профілю навчання. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*: зб. наук. праць. У 5-ти т. / [ред. рада: Кремень В. Г. (голова), Мадзігон В. М. (заст. голови), Луговий В. І. (заст. голови) та ін.]. Київ: Педагогічна думка, 2012. Т. 3: Загальна середня освіта. С. 218–225.
20. Осадчий І. Структурована глибинка. Ставищенський районний освітній округ: обґрунтування, структура та перспектива розвитку. *Освіта*. 2003. 21–28 трав. (№ 22/23). С. 4–5.
21. Подласый И. П. *Педагогика. Новый курс*: Учебник для студ. пед. вузов. В 2-х кн. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. 576 с.
22. Проскура О. Освітня дипломатія: визнання інноваційності педагогічної системи для освіти України XXI століття. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи* : матер. Першої міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Київ, 18 квіт. 2019 р. Київ: Фенікс, 2019. С. 222–225.
23. *Розвиваємо правову компетентність гімназистів* : наук.-метод. щорічник / [за ред. В. І. Кизенка]. Київ: КГСМ №1, 2003. Вип. 2, ч. 1/2. 100 с.

24. Самодрин А. П. *Формування навчально-освітнього простору регіону*. Кременчук: Щербатих О. В., 2006. 475 с.
25. Самодрин А. П., Забеліна О. В., Куліш Н. М. *Технологія відбору учнів до профілів навчання в умовах профільно-диференційованої школи: формування профілів в 6–11 (12), 5–9 класах гімназії, 8–11 (12) класах ліцею*. Кременчук: Про-Графіка, 1999. 89 с.
26. *Соціологічна енциклопедія* / [уклад. Городяненко В. Г.]; [кер. вид. проєкту Теремко В. І.]. Київ: Академвидав, 2008.
27. *Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти*: кол. монографія / [Г. С. Егоров, М. Ю. Красовицький, О. І. Локшина та ін.]. Київ: Богданова А. М., 2006. 228 с.
28. Таранік-Ткачук К. Авторські програми – шлях до успіху інноваційного навчального закладу. *Рідна школа*. 2016. № 10. С. 11–13.
29. Хайруліна В. Особистість у колективі: до 100-річчя від дня народження В. О. Сухомлинського. *Рідна школа*. 2016. №11/12. С. 37–39.
30. Шпарик О. М. Концептуальні підходи американських учених до проблеми диференціації навчання та її забезпечення. *Український педагогічний журнал*. 2017. №1. С. 16–25.
31. Яценко Т. *Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)*: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2016. 360 с.
32. *Connections Academy*, URL: <http://www.connectionsacademy.com/curriculum/online-highschool>
33. *Forest Trail Academy*. URL: <https://www.foresttrailacademy.com/>
34. Futterman L. Beyond the Classroom: Electives in school – essential or entertaining? URL: <http://www.miamiherald.com/news/local/community/miamidade/community-voices/article59407953.html#storylink=cpy>
35. *High school – required and elective courses*. URL: <http://www.studyinvictoria.com/school/electives.asp>
36. *Homeschooling High School Curriculum Overview*. URL: https://www.time4learning.com/homeschool/high_school.html
37. *Merced County Office of Education*. URL: <https://www.mcoe.org/deptprog/career/MCScholars/Pages/hselectivecourses.aspx>
38. Strauss V. *Why all high school courses should be elective*. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/answer-sheet/wp/2013/01/22/why-all->